

support; teachers' unawareness of the innovation activity realization and its problems; lack of certified criteria for evaluating work effectiveness; teachers' overload with teaching and other activities; limited resources, etc. The idea of promotion of socioeconomic efficiency of person-oriented innovative educational activities, based on the system of continuous improvement of all its elements as one of the main priorities of the innovation educational projecting in Ukraine is an important conclusion of the article.

Keywords: innovation projecting, education reform, innovation learning environment.

Подано до редакції 13.12.2016

Рецензент: д. пед. н., проф. О. А. Удод

УДК: 378.7.011:159.954

Анастасія Володимирівна Ткаченко,
аспірант кафедри педагогіки,

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЯК КЛЮЧОВЕ ПОНЯТТЯ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У статті подано аналіз сутності поняття «художній образ» як системоутворюючого елемента для різних видів мистецтв, що з'ясує специфіку взаємозв'язку мистецтва з життям і свідомістю; проаналізовано теоретико-методологічну базу дослідження, специфіку художнього образу як продуктивного способу пізнання реальної дійсності.

Ключові слова: художній образ, мистецтво, естетика, естетична ідея, естетичне виховання.

Постановка проблеми. Питання природи, структури та функціонування художнього образу є ключовим не тільки у мистецтві, а й в естетичному вихованні. Будь-який образ є фрагментом зовнішнього світу, який потрапив у фокус людської свідомості, став її подразником й інтеріоризований нею, постає фактом свідомості, ідеальною формою її змісту. Поза художніми образами відсутнє естетичне відображення дійсності, мистецька уява та творчість. У гносеологічному полі образ – найбільший за обсягом феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-культурній еволюції художнього образу присвячено фундаментальні праці Е. Ауербаха, М. Бахтіна, Г. Гачева, К. Горанова, О. Лосева, О. Фрейденберга та ін. Проте, окремі аспекти зазначеної проблеми є недостатньо висвітленими.

Дослідження стану вивченості цієї проблеми українськими вченими дозволило виділити чинники художньої образності: творець образів, втілювачі, домінуючий зміст образів, принципи їх створення, засоби втілення. Масив наукових праць, пов'язаних із цією проблемою, розподіляється бінарно: в бік дослідження процесу мислення та прикладного висвітлення питання, як правило, в різних видах мистецтва.

Мета статті – проаналізувати поняття «художній образ» у мистецтві в рамках естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Процес теоретичного осмислення поняття «художній образ» було започатковано античною естетикою, асоціюючись з іменами Платона та Арістотеля. Платон дав перше

визначення художнього образу у поєднанні з поняттями мімесису, катарсису та «калокагатії». Для нього образи в мистецтві – копії реальних об'єктів й опосередковано вічних ідей, вельми віддалених від істини. Тому ці образи не лише позбавлені пізнавальної цінності, але й перешкоджають пізнанню істинного сущого світу. Обидва філософи, розглядаючи мистецтво як уподібнення реальному життю (мімесис), окреслюють його пізнавальну, естетичну й виховно-перетворюючу функції. Мистецтво підносить людину над реальною дійсністю, очищуючи (катарсис) від помилкових пристрастей [1].

У книзі «Художній образ і його історичне життя» болгарський естетик К. Горанов наголошує на органічному зв'язку між «очищенням» й складним, багатограним змістом поняття «калокагатія» (від грецьких слів «calos» (прекрасний) і «agathos» – хороший). Він зумовлює основне завдання мистецтва – виховання суспільства в орієнтації на певний суспільний ідеал – цілісний, усебічний розвиток особи та суспільства на засадах домінантної етико-естетичної єдності істини, добра і краси. Міметичний характер мистецтва, а також те, що Арістотель назвав «дізнанням», сприяють розкриттю пізнавального, а катарсис і калокатія – індивідуально-психологічного та соціально-естетичного аспектів художнього ставлення людини до дійсності. Нерозривна єдність зазначених аспектів підкреслюється визначними представниками світової естетичної думки. Зокрема, Г. Лессінг, Д. Дідро та Й. В. Гете розви-

нули на цій основі одне з найсуттєвіших у сучасній естетиці поняття художньої правди [5].

Нова європейська класична естетика позначилася інтерпретацією художнього образу як закономірного результату духовно-пізнавальної діяльності творчого суб'єкта. Адаже у художньому образі реалізується передовсім продуктивний, виразно-творчий момент: почуття, думка, ідеал, фантазія – ось у чому головним чином стверджує себе одинична суб'єктивність художника або ж збірна суб'єктивність людства [5]. В умовах наявної диференціації численних видів соціокультурної діяльності справедливо констатувати синтетичність художнього образу, злиття і узгодженість у ньому полярних начал. У відповідності з концепцією І. Канта, художній образ («естетична ідея») ґрунтується на єдності почуттів і розуму: «дух в естетичному значенні є ніщо інше, як здатність зображення естетичних ідей; під естетичною ідеєю я розумію той зміст уяви, що дає привід багато думати, хоча жодна визначена думка, жодне поняття не можуть бути цілком адекватними йому... Власне, тільки в поезії ця здатність естетичних ідей може реалізуватися у повному обсязі» [6]. За І. Кантом, естетична ідея є досить широким поняттям, володіючи багатозначністю, а вся сфера естетичного виступає збалансованим моментом розуму та почуття. Філософ закономірно турбувався питанням подолання раціоналістичної вузькості у трактуванні художнього образу.

Таким чином, можна окреслити низку суттєвих особливостей, властивих класичним концепціям інтерпретації художнього образу: синтетизм і цілісність підходу; акцентування основних функцій художнього образу (пізнавальної, оцінної, виховної, естетичної і т.д.); окреслення в художньому процесі 4 взаємодіючих факторів: дійсності як джерела; обдарованої особистості художника як активного творчого начала; мистецького твору як художньої цінності; інтерпретації художньої цінності, її соціального й індивідуального сприйняття, а також критичного осмислення як підсумку й завдання процесу творчості.

Аналізуючи подальший розвиток теорії художнього образу початку ХХ ст., звернімося до деяких її напрямів у західній і вітчизняній науці.

Вагомий вплив на розвиток теорії художнього образу у західній естетиці здійснив феноменологічний напрям, репрезентований працями Ж. П. Сартра, Н. Гартмана та ін.

Мистецтво в них – не образ дійсності, але саме особлива дійсність, яка перебуває у стані конфлікту з «фізичним порядком» природи та суспільства. Причому витвір мистецтва розглядається як певна даність, яка містить всю сутність буття, цілісність людського існування, що дозволяє проникнути у сутність життя й у свою власну сутність одночасно. Зазначена концепція, на думку К. Горанова, стала теоретичною основою мистецтва модернізму [5].

Семіотичний напрям у сучасній теорії мистецтва

інтерпретує художній образ як особливий знак, сигнал, носій соціально необхідної інформації. Він лише опосередковує ставлення подоби між ідеальним образом у свідомості сприймаючого й деяких істотних аспектів життя, сам залишаючись умовною, лише чуттєво впливаючою конструкцією.

Мистецтво як соціокультурна реальність виконує унікальну художню функцію: робить видимим невидиме, чутним нечутне, сприяє виявленню не виявленого й раніше не пережитого в людському житті. Центральним поняттям у концептуалізації естетичної культури особистості здавна постає феномен художнього образу й сукупної йому здатності до продуктивної уяви. У сучасній психолого-педагогічній літературі уявою називається здатність людини оперувати образами зовнішнього світу й виражати певний внутрішній зміст (сукупність ідей, почуттів, оцінних ставлень до життя та переживань у широкому змісті цього слова. А у контексті сталої естетико-філософської традиції продуктивна уява інтерпретується як центральна художня здатність [3].

Ясність і стрункність художнього образу, його виразність у ставленні до подій і станів психічного життя, функціонування в якості змістовної форми діє заразливо і вражаюче, підкреслюються більшістю фахівців у галузях естетики, культурології та художньої педагогіки. З естетичною природою художнього образу органічно пов'язана його виховна функція. Він є головним засобом ідейно-естетичного впливу мистецтва на розум, почуття і волю людей, цілеспрямовано пробуджуючи в них ідейно-емоційне ставлення до відображуваних фактів і явищ й спонукаючи до свідомого перетворення дійсності. Процес створення образу мистецтва відбувається у двох стадіях. На стадії замислу у художника виникає «мислений» образ із притаманною йому єдністю змісту і форми. На стадії уречевленого втілення «мислений» образ втілюється у матеріалі певного виду мистецтва (письменник закріплює свої образи словесно, архітектор – лінійними й об'ємними конструкціями, живописець – фарбами тощо). Лише на другій стадії художній образ набуває завершеності та предметності, що уможливають його доступність для сприйняття читачами, глядачами і слухачами. Характеризуючи поетапність процесу формування, О. Лосев виокремлює якісні рівні: а) нульової образності, б) образу-індикатора, в) образу як алегорії, уособлення та метафори, г) образу-символу й д) образу-міфу, виходячи із зростання інтенсивності образності [6]. У практиці естетичного виховання слід урахувати поетапність формування творчої уяви від конструювання окремих її компонентів до засвоєння змісту складних символічних та міфопоетичних структур.

Диференціація форм і засобів матеріального втілення покладається в основу поділу образів мистецтва на зображувальні, тобто предметно наочні, такі, що сприймаються зором (у живопису,

скульптурі, архітектурі та ін.), й виразальні, тобто звернені до слуху й такі, що виражають почуття (наприклад, у музиці та поезії). Наведений поділ є, однак, відносним, оскільки виразальні образи (наприклад, музичні) також засновуються на відображенні дійсності. З часів Арістотеля небезпідставно вважається, що художнє – це здійснене естетичне. Кожен художник по-своєму збирає, групує та шліфує виразність, створюючи цілісний образ явищ реальної дійсності. Оскільки образи створюються художником у творчому процесі, вони є результатом осмислення дійсності, яка постає в мистецтві у трансформованому фантазією художника вигляді. Під художнім образом нерідко розуміється елемент або частина художнього цілого, що володіє належною мірою самостійної життєвості (наприклад, характер у літературі, символічний образ вітрил у М. Лермонтова).

Художній образ – це естетичний спосіб існування твору у плані його виразності, вражаючої переконливості та значущості.

Конкретно-чуттєву форму художнього образу не можна, однак, змішувати з безпосередніми відчуттями та сприйняттями, в яких відсутній момент узагальнення. Художнє узагальнення, що реалізується в образах мистецтва, відрізняється від наукових узагальнень тим, що в ньому логічний момент поєднується з емоційним. Художній образ як «відчувана думка» володіє одночасно індивідуальною визначеністю й типізацією соціально обумовлених явищ. Усім цим і пояснюється невичерпність пізнавальних можливостей мистецтва, головну пізнавальну функцію в якому виконує художній образ. Сучасна вітчизняна естетика дедалі активніше використовує теорію художнього образу як найперспективнішу у розкритті самотутньої природи фактів мистецтва.

В онтологічному аспекті художній образ є фактом ідеального буття й своєрідним схематичним об'єктом, надбудованим над певним матеріальним субстратом (оскільки сам мармур – не плоть, яку він зображує, двомірна площина – не тривимірний простір, розповідь про подію – не сама подія і т.п.). Художній образ не збігається зі своєю речовинною основою, хоча впізнається у ній і через неї. Позаестетична природа матеріалу – на відміну від змісту – справедливо зауважував М. Бахтін, – не входить в естетичний об'єкт, з нею має справу художник-майстер й опосередковано наука естетика, але не має справи первинне естетичне споглядання [2]. Проте, художній образ є тісніше зрощеним зі своїм матеріальним носієм, аніж будь-які ідеальні об'єкти точних наук. Будучи певною мірою байдужим до вихідного матеріалу, художній образ використовує його іманентні можливості як знаки власного змісту. Наприклад, антична статуя є «байдужою» до хімічного складу мармуру, але не до його фактури та відтінку.

У семіотичному аспекті художній образ є передовсім знаком та активним засобом значеннєвої комунікації в рамках певної конкретної культури або

групи споріднених культур. З цієї точки зору образ є фактом уявлюваного буття, який щоразу заново реалізується в уяві адресата, що володіє спеціальним «ключем», культурним «кодом» для його пізнання і розуміння. В естетичному аспекті художній образ постає доцільним життєподібним організмом, позбавленим зайвого, випадкового й механічно службового, проте здійснює враження краси саме в силу єдності своїх частин. Автономне, завершене буття художньої дійсності, за відсутності будь-якої спрямованості на сторонню мету (коментування, ілюстрування тощо), засвідчує різочу подібність художнього образу з живою індивідуальністю. Остання, будучи відчута не ззовні, як річ у причинному ланцюгові речей, а з власного життєвого центра, також володіє самоцінністю світу з середини координованим простором, внутрішнім відліком часу й саморегулюванням, яке підтримує її мінливу самототожність.

Художній образ – особлива форма естетичного освоєння світу, за якої зберігається його предметно-чуттєвий характер, цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять. Формою мислення у мистецтві виступає художній образ. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу – головний критерій приналежності до різних видів мистецтва. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. Вони є копіями, відбитками дійсності. Образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою. На основі образів пам'яті митець створює нову реальність – художній образ, який у свою чергу викликає у свідомості людей (слухачів, глядачів) низку уявних образів.

Художній образ є формою існування мистецтва. З позиції його розуміння розглядають пізнавально-виховне, освітнє й особистісно-розвивальне значення мистецтва.

Вважається, що термін «художній образ» введений у мистецтвознавство Г.-В.-Ф. Гегелем. У його розумінні художній образ постає як єдність емоційно-чуттєвого та раціонального. Емоційність є першоосновою художнього образу. Для створення видатного твору важливими стають як широта мислення, так і здатність до емоційної переробки вражень буття. У тлумачному словнику В. Даля зазначено, що в давньогрецькій мові слово «образ» набувало значення надавати будь-чому відповідного і красивого вигляду працею, діянням. В естетичному аспекті поняття «художній» пов'язується з поняттям прекрасного. «Художнє» є красою, створеною людиною, на відміну від краси природи [4].

Художній образ є формою мислення в мистецтві, пізнання дійсності й одночасно її оцінку; такою, яка виражає ставлення художника до світу. Художник мислить асоціативно, тому образ будується як парадокс, неподібність, символ. У художньому образі злиті в єдине об'єктивне й суб'єктивне, матеріальне й духовне,

зовнішнє і внутрішнє. Як відображення реальності художній образ є її перетворенням. Він зберігає єдність суб'єкта й об'єкта і не може бути простою копією свого життєвого прообразу. Художній образ виступає водночас і як певне (поетичне, ідейно-естетичне) значення, і як знак, що містить це значення. До характеристики художнього образу можна додати також умовність, багатозначність, недомовленість.

Образна думка є такою ж багатозначною, як саме життя. Недомовленість образу активізує реципієнта (від лат. *recipiens* – той, що отримує, приймає), і процес сприймання твору мистецтва стає співтворчістю, до-мисленням, домальовуванням. Реципієнт отримує від художника вихідний імпульс для роздумів, емоційний стан та програму переробки отриманої інформації. За ним збережені свобода волі і простір для творчої фантазії.

Художній образ – це індивідуалізоване узагальнення, яке розкриває суттєве для науки явище в конкретно-чуттєвій формі; єдність загального та індивідуального. Мистецтво здатне не відриватися від конкретно-чуттєвої природи явищ, робити широкі узагаль-

нення і створювати концепцію світу.

Художній образ є специфічною для мистецтва формою відображення дійсності і вираження думок та почуттів художника. Він народжується в уяві художника, втілюється в тій чи іншій матеріальній формі і відтворюється уявою глядача, читача, слухача, який сприймає мистецтво.

Висновки. Таким чином, художній образ є центральним системоутворюючим поняттям для різних видів мистецтв, особливим, емоційним, природним й надзвичайно продуктивним способом пізнання реальної дійсності в системі виховання особистості. Термінологічне сполучення «образ чогось» або «когось» вказує на стійку властивість художнього образу співвідноситися з позахудожніми явищами. Його специфіка органічно пов'язана з явищами реальної дійсності й механізмами логічного мислення. А як філософська категорія посідає належне місце в естетичних системах виховання, з'ясовуючи специфіку взаємозв'язку мистецтва з немистецтвом, з життям і свідомістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения в четырёх томах / Аристотель. Т.1. Ред. В. Ф. Асмус. – М. : «Мысль», 1976. – 550 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин / Сост. С.Г. Бочаров. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Боровик О. В. Развитие воображения: Метод. реком. / О. В. Боровик. – М.: ООО «ЦГЛ «Рон»», 2000. – 112 с.

REFERENCES

1. Aristotel (1976). *Sochineniya v chetyryekh tomakh [Works in four volumes]*. (Vols. 1). Moscow: «Mysl» [in Russian].
2. Bakhtin, M. M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
3. Borovik, O. V. (2000). *Razvitie voobrazheniya: Metod. rekom. [Developing the imagination: Method. recomm.]*. Moscow: ООО «TsGL «Ron»» [in Russian].

4. Гегель Г. В. Ф. Лекции по эстетике. В 2-х тт. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 2007. – 622 с.
5. Горанов К. Художественный образ и его историческая жизнь / К. Горанов. – М. : Искусство, 1970. – 520 с.
6. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Поздний эллинизм / А. Ф. Лосев // История античной эстетики. – Т. VI. – М.: Искусство, 1980. – 737 с.

4. Gegel, G.V.F. (2007). *Leksii po estetike [Lectures on aesthetics]*. (Vols. 1-2). Moscow: Nauka [in Russian].
5. Goranov, K. (1970). *Khudozhestvennyy obraz i ego istoricheskaya zhizn [Artistic image and its historical life]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
6. Losev, A.F. (1980). *Istoriya antichnoy estetiki. Pozdnyi ellinizm [History of ancient aesthetics. Late Hellenism]*. (Vols. 6). Moscow: Iskusstvo [in Russian].

*Анастасия Владимировна Ткаченко,
аспирант кафедры педагогики,*

*Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ КАК КЛЮЧЕВОЕ ПОНЯТИЕ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

Вопрос природы, структуры и функционирования художественного образа является ключевым не только в искусстве, но и в эстетическом воспитании. Любой образ является фрагментом внешнего мира, который попал в фокус сознания, ставший ее раздражителем и интериоризированный ею, является фактом сознания, идеальной формой ее содержания. Вне художественных образов отсутствует эстетическое отражение действительности, художественное воображение и творчество. Цель статьи – проанализировать понятие «художественный образ» в искусстве в рамках эстетического воспитания. Можно выделить ряд существенных особенностей, при-

сущих классическим концепциям интерпретации художественного образа: синтетизм и целостность подхода; акцентирование основных функций художественного образа (познавательной, оценочной, воспитательной, эстетической и т.д.); определение в художественном процессе 4 взаимодействующих факторов: действительности как источника; одаренной личности художника как активного творческого начала; художественного произведения как художественной ценности; интерпретации художественной ценности, его социального и индивидуального восприятия, а также критического осмысления как итога и задачи процесса творчества. Центральным понятием в концептуализации эстетической культуры личности издавна стоит феномен художественного образа и совокупной ему способности к продуктивному воображению. С эстетической природой художественного образа органично связана его воспитательная функция. Он является главным средством идейно-эстетического воздействия искусства на ум, чувства и волю людей, целенаправленно пробуждая в них идейно-эмоциональное отношение к отображаемым фактам и явлениям и побуждая к сознательному преобразованию действительности. Художественный образ – особая форма эстетического освоения мира, при которой сохраняется его предметно-чувственный характер, целостность, жизненность, конкретность, в отличие от научного познания, которое подается в форме абстрактных понятий. Таким образом, художественный образ является центральным системообразующим понятием для различных видов искусств, особым, эмоциональным, естественным и чрезвычайно продуктивным способом познания реальной действительности в системе воспитания личности.

Ключевые слова: художественный образ, искусство, эстетика, эстетическая идея, эстетическое воспитание.

Anastasiia Tkachenko,
post-graduate student,

Department of Pedagogy,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine

ARTISTIC IMAGE AS A KEY CONCEPT IN AESTHETIC EDUCATION

The issue of essence, structure and functioning of artistic image is considered to be of key importance not only in art but also in aesthetic education. Any image is a fragment of the real world (which has come in view of consciousness, become its stimulus and has been internalised by it) is a fact of consciousness, the ideal form of its essence. There is no aesthetic reflection of reality, no artistic imagination and creativity without artistic images. Thus, the article is aimed at analysing the concept of artistic image in art within the framework of aesthetic education. The following characteristic features are peculiar to the artistic image in classic concepts of this phenomenon interpretation: synthetism and approach integrity, focusing on the main functions of artistic image (cognitive, assessing, educational, aesthetic, etc.); determination of the following interrelated factors in the artistic process: reality as a source, gifted artist as an active creative origin, a piece of art as an artistic value, artistic value interpretation, and critical comprehension as a result of the creative process. The key concept in personality's aesthetic culture conceptualisation is a phenomenon of artistic image and its ability for productive imagination. The aesthetic function of artistic image is closely related to its educational one. It is considered as the main means of ideological and aesthetic impact of art on human mind, feelings and will. It prompts their ideological and emotional attitude towards the reflected phenomena and their conscious reality changing. Artistic image is also considered as a unique form of aesthetic world learning, whereby its material and sensual character, integrity, specificity is being saved, as distinct from science, which is presented in a form of abstract concepts. Thus, aesthetic image is a core concept for different kinds of arts, a unique way of reality cognition in the system of aesthetic personality education.

Keywords: artistic image, art, aesthetics, aesthetic idea, aesthetic education.

Подано до редакції 14.12.2016

Рецензент: д. пед. н., проф. І. О. Пальшкова